

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРИНЦИП “CASE MANAGEMENT” ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

THE EUROPEAN PRINCIPLE OF “CASE MANAGEMENT” AND THE NECESSITY OF ITS IMPLEMENTATION IN THE CIVIL PROCEEDINGS OF UKRAINE

Песоцька Ю.В., студентка I курсу магістратури
Навчально-науковий інститут права
Університету державної фіскальної служби України

Дяченко С.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Університет державної фіскальної служби України

У статті досліджено розвиток принципу “case management” у закордонних державах, який є цікавим феноменом, що має перспективу бути реалізованим і в цивільному процесі України. Під цим принципом розуміється своєрідна концепція організації розгляду справи, до необхідності запровадження якої все частіше закликають правознавці закордонних країн, а тому його дослідження та визначення потреби застосування в Україні є актуальним. Активно закликав до застосування такої концепції організації розгляду справи лорд Г. Вульф. Він переконував, що цивільний процес необхідно реформувати і встановити баланс між правами й обов'язками суду та сторін щодо організації розгляду справи. Тобто таким чином не потрібно дотримуватись стандартних правил: або суд, або сторони повинні бути активними чи пасивними.

У своїй статті Т. Цувіна зазначає, що «у структурі case management можна виокремити два різновиди повноважень: по-перше, повноваження щодо вибору провадження, за правилами якого має розглядатися справа, по-друге, повноваження під час розгляду справи за правилами певного виду провадження, серед яких можна виокремити: 1) повноваження суду щодо керівництва часом судового розгляду (judicial time management); 2) повноваження суду у сфері доказування та встановлення обставин справи; 3) повноваження суду щодо сприяння врегулюванню спору сторонами; 4) повноваження суду у сфері альтернативних способів вирішення спорів; 5) повноваження суду щодо судових витрат; 6) повноваження суду щодо застосування заходів процесуального примусу до осіб, що порушують процесуальний регламент». Для початку реалізації принципу “case management” в Україні необхідно підготувати цивільне законодавство, а саме запровадити гнучку судову систему та надати активні повноваження і покласти відповідальність щодо організації розгляду справи як на суд, так і на сторони цивільного провадження.

Увага даній концепції була приділена також Робочою групою з підготовки правил про обов'язки сторін, представників та суддів, метою якої було розроблення Європейських правил цивільного процесу, зокрема, на основі визначених у проекті «Принципів транскордонного цивільного процесу».

Ключові слова: цивільне судочинство, принцип організації розгляду справи, своєчасний розгляд справ, європейський цивільний процес, принцип “case management”.

The article explores the development of the principle of “case management” in foreign countries, which is an interesting phenomenon that has the perspective to be implemented in the civil proceedings of Ukraine. This principle means a kind of concept of the consideration of the case, which is called to be applied by legal scholars of foreign countries. Therefore, its study and the need for application in Ukraine is relevant. Lord G. Wolf actively called for the application of such the concept of organization of the case. He argued that the civil process needed to be reformed and a balance to be struck between the rights and responsibilities of the court and the parties regarding the organization of the consideration of the case. As a result, it means that doesn't need to follow standard rules: either the court or the parties must be active or passive.

Attention to this concept was also paid by Working Group of the Preparation of Rules of Parties, Representatives and Judges, which aimed to develop European rules of civil procedure, in particular on the basis of the draft Principles of Cross-Border Civil Procedure developed by the American Institute of Law and the International Institute for the Unification of Private Law (responsibilities of the parties and representatives). T. Tsvina notes that “the structure of case management can be divided into two types of powers: firstly, the power to choose the proceedings, and secondly, the power to consider the case by the rules of a particular type of proceedings”. It is necessary to prepare civil legislation in accordance, namely, to introduce a flexible judicial system and provide active powers and responsibilities for the consideration of the case to both the court and the parties of civil proceedings that to begin implementing the principle of case management in Ukraine.

Consequently, the introduction of such a concept of organizing cases in civil proceedings is necessary and relevant, because both the European judicial system and the Ukrainian one is currently overloaded, characterized by low economic efficiency, and cases are considered over a long period of time.

Key words: civil proceedings, principle of consideration of case, timely consideration of cases, European civil proceedings, principle of “case management”.

Принцип “case management”, а за І. Ізаровою, концепція «організації розгляду справи» судом [2, с. 19], набуває особливої актуальності у XXI ст., коли невпинно зростає навантаження на суди, що стало проблемою для багатьох європейських країн. Тому він і був створений із метою переосмислення ролі та повноважень судді та сторін у процесі розгляду справ.

Дослідженню принципу «організації розгляду справи» присвячені праці таких закордонних та вітчизняних учених, як: К. Ван Рее, Р. Веркер, В. Вебрайте, І. Ізарова, Е. Сільвестрі, Т. Цувіна, Р. Флейшар та інші. Але натепер даній проблемі не приділяється належна увага.

На нашу думку, потрібно дослідити можливість вирішення принципом “case management” проблеми цивіль-

ного судочинства, дізнатись, чи матиме він шанс на реалізацію в цивільному процесі України, та зрозуміти, чи потрібен він сучасному європейському суспільству.

Роль принципів у функціонуванні галузі права є виключно важливою, оскільки саме вони визначають основу відповідної галузі права і стабільний напрям її розвитку [3, с. 2].

Насамперед звернемо свою увагу на Англію, на думку Н. Ендрюса, суть управління судовими справами в якій полягає в тому, що як уся судова система, так і суди в окремих справах регулюють зміст і перебіг судового процесу [4, с. 333]. Тому протягом останніх 100 років головною темою цивільної процесуальної теорії було віднайдення балансу між, з одного боку, можливістю сторін вільно роз-

поряджатися своїми правами й обов'язками, також і в рамках судового процесу, з іншого боку, повноваженнями судді з організації розгляду справи, або, якщо вживати більш сучасну термінологію, “case management” [5, с. 2].

У постсоціалістичних країнах, а до таких належить і Україна, простежується недостатня довіра до судових органів, тривалий розгляд справ у цивільному судочинстві та низька економічна ефективність судової системи, що і нашоує на дослідження і можливості застосування в Україні такого принципу, як “case management”. Недарма ж на міжнародному рівні у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних було закріплено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру [6].

Концепція “case management” стала стрижнем реформи цивільного судочинства Великої Британії, основною метою якої було підвищення доступності правосуддя і зменшення витрат на розгляд справ у суді, а також спрощення правил та модернізація судочинства. Для цього лорд Г. Вульф запропонував відійти від традиційних підходів щодо організації розглядів справи – так званого інквізиційного, де діє активний суддя і пасивні сторони, і змагальний, у якому суддя відіграє пасивну роль, а процес залежить від активності сторін. Ці моделі деякий час реалізовувалися у процесуальному законодавстві окремих європейських країн. Проте, на його думку, жодна з них не забезпечила ефективного правосуддя, а тому Г. Вульф запропонував новий підхід, відповідно до якого і суд і сторони наділяються кореспондуючими правами й обов'язками, що забезпечує їхню однакову взаємну відповідальність за організацію розгляду справи та її результат [2, с. 19]. Таким чином він намагався забезпечити рівне співвідношення активності суду та сторін під час організації цивільного процесу та наголосив на необхідності запровадження принципу “case management”.

Також варто звернути увагу на принцип концентрації цивільного процесу, під яким розуміють концентрацію доказового матеріалу, тобто надання суду першої інстанції доказів в обсязі, необхідному для правильного і своєчасного розгляду та вирішення справи у визначений законом строк. Реалізація даного принципу і забезпечує своєчасний та справедливий розгляд цивільних справ [7, с. 96].

У Правилах цивільного судочинства Англії, що набрали чинності в 1999 р., представлена концепція організації розгляду справи, яка мала за основу інше співвідношення активності суду та сторін. На думку лорда Г. Вульфа, «культура змагальності» була головною проблемою цивільного судочинства Англії, особливо на стадії підготовчого провадження, що спричинило необхідність уведення принципу “case management”. Так, ч. 3 Правил цивільного судочинства Англії «Повноваження суду щодо case management» передбачає перелік повноважень, наданих йому іншими нормами, правилами чи вказівками практики, або будь-якими іншими постановами? чи будь-якими іншими правами, які він може мати (правило 3.1) [1, с. 76]. Провести реформування принципів організації розгляду справ у цивільному судочинстві планували ще раніше, але до його реалізації та радикального реформування справи не доходять.

Увага даній концепції була приділена також Робочою групою з підготовки правил про обов'язки сторін, представників та суддів, яка була створена в рамках спільного проекту Європейського інституту права та Міжнародного інституту уніфікації приватного права «Від Транскордонних принципів до Європейських правил цивільного процесу», який був розпочатий у листопаді 2014 р. Метою Робочої групи було розроблення Європейських правил цивільного процесу, зокрема й на основі визначених у проекті «Принципів транскордонного цивільного про-

цесу», що були розроблені Американським інститутом права та Міжнародним інститутом уніфікації приватного права (обов'язки сторін та представників). У результаті широкого обговорення та на підставі підготовлених матеріалів Робоча група дійшла висновку, що збалансований підхід до визначення процесуальних обов'язків не може бути досягнутий без належного визначення обов'язків суддів [8, с. 24]. Тобто віднайти баланс у повноваженнях сторони та судді в організації цивільних справ буде досить складно, якщо не будуть закріплені конкретно визначені обов'язки суддів, що, у свою чергу, не надасть можливості створити гнучку судову систему.

Якщо розглядати запропоновані правила крізь призму Принципу 11 Принципів транскордонного цивільного процесу, розроблених Американським інститутом права (ALI) та UNIDROIT, то основною ідеєю, яка охоплює ці правила, є спільна відповідальність сторін (і представників) і суду щодо забезпечення справедливого, ефективного та швидкого вирішення справи. Ця ідея, на думку Робочої групи, перевершує змагальну модель, у якій сторони домінують у процесі і самостійно керують провадженням, та інквізиційну модель процесу, у якій суд відповідає за організацію розгляду та вирішення справи, а на сторони покладаються несуттєві обов'язки або взагалі не покладаються [8, с. 25].

Звертається увага на принцип “case management” і в Загальних мінімальних стандартах цивільного процесу (Common Minimum Standards of Civil procedure), розроблених для країн Європейського Союзу, де одним із принципів, пов'язаних із забезпеченням ефективності процесу, виокремлюється судовий контроль за процесом (з необхідності балансу між потребою в ефективності та потребою в захисті інтересів сторін). У коментарях щодо цього стандарту й оцінці позитивної роботи ALI/UNIDROIT та національних практик щодо цього питання зазначається, що судовий активізм та “case management” є чутливими питаннями, національні правила, практика, культура та настрої щодо них повинні бути ретельно розглянуті, перш ніж будуть надані будь-які пропозиції [1, с. 77].

Єврокомісія ж знайшла інший варіант вирішення проблеми перевантаженості судів та тривалого розгляду цивільних справ, запропонувавши досить просте рішення: «Зменшити терміни провадження в цивільному судочинстві шляхом запровадження ефективної організації розгляду справ та правил, що забезпечують процесуальну дисципліну» [2, с. 20]. Згідно з вищевикладеним, Робоча група пропонує вирішити проблеми цивільного судочинства шляхом покладення рівної відповідальності з організації на сторони та суд. Єврокомісія теж звертає увагу на запровадженні ефективних способів забезпечення процесуальної дисципліни, що і матиме в результаті позитивні зміни в організації розгляду справи в цивільному судочинстві.

На особливу увагу в концепції організації розгляду справи також заслуговує співпраця (кооперація) сторін та суду, що передбачено як у правилі 14 Принципів Транскордонного цивільного процесу «Відповідальність суду за спрямування процесу», так і у правилі 7.2 Принципів Транскордонного цивільного процесу, відповідно до якого сторони мають обов'язок співпрацювати та право на розумні консультації щодо плану розгляду справи. Це означає, що сторони зобов'язані співпрацювати із судом у встановленні графіка процесуальних дій, тобто судово керівництво процесом фактично має здійснюватися судом в активній співпраці зі сторонами, що, безумовно, передбачає їхню добросовісність у процесі, проте в будь-якому разі відповідальним за ефективність “case management” залишається все ж таки суддя [1, с. 78].

У доповіді до Цивільного процесуального кодексу Італії 1940 р. йдеться про те, як розробники Кодексу передбачили ідеї, які стануть популярними значно піз-

ніше. У їхній концепції динаміка цивільного судочинства повинна відповідати потребам конкретної справи. Диктат єдиної, жорсткої процедури, що застосовується до кожного і до будь-якої справи, як наголошується в доповіді, не забезпечує точного з'ясування фактів (що є насамперед необхідним у складних справах), а також своєчасного розгляду справ (що особливо важливо, коли справа проста або потребує швидкого вирішення). Тому необхідно організувати вирішення справи згідно із принципами адаптивності та гнучкості: суд, за сприяння сторін, має пристосувати процедуру до особливостей справи, щоб забезпечити максимально можливий рівень процесуальної економії [2, с. 20].

Виходячи із проаналізованих у цій статті ідей лорда Г. Вульфа, принцип організації розгляду справи повинен містити такі компоненти: розподіл обов'язків між сторонами та судом щодо обрання процедури розгляду справи; визначення конкретних термінів учинення процесуальних дій; дотримання пропорційності в судових витратах [2, с. 21]. Тобто основний акцент роботи суду потрібно перемістити на розгляд справи, а не на захист прав чи інтересів, що в цивільних справах може бути і виправдано.

Серед загальних засад здійснення судочинства була пропозиція визначити нові для цивільного судочинства України принципи, зокрема пропорційності, неприпустимості зловживання процесуальними правами тощо. Але основним, на думку І. Ізарової, безсумнівно, є принцип "case management", або організації розгляду справи, який було прийнято за основу під час реформування Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України [9, с. 58].

У положеннях ЦПК України [10] можна виділити три компоненти принципу організації розгляду справи: вирішення питання про процедуру розгляду справи; установлення термінів учинення процесуальних дій; визначення судових витрат, що несуть сторони [2, с. 21].

Варто зауважити, що необхідною передумовою впровадження концепції "case management" у певну національну процесуальну систему є відсутність надмірної законодавчої зарегульованості процедур цивільного судочинства та наявність дискреційних повноважень судді, адже за своєю природою "case management" передбачає необхідність вибору найбільш оптимального процесуального регламенту розгляду справи серед декількох можливих. Із цього погляду варто погодитися з К. Ван Рее в тому, що для того, щоб "case management" був можливим, правила цивільного судочинства мають залишати судді певну свободу розсуду в окремих випадках [5, с. 6]. Цивільне законодавство України характеризується такою зарегульованістю та покладенням обов'язку організації судового процесу саме на суди, а тому реалізація принципу "case management" потребуватиме реформації цивільного судочинства, адже треба мати гнучку судову систему для реалізації даної концепції організації цивільного судочинства.

Щодо відтворення окремих повноважень із судового керівництва процесом, то після внесення змін до ЦПК

України у 2017 р. вітчизняне цивільне процесуальне законодавство характеризується посиленням активної ролі суду, що виявляється передусім у наданні останньому повноважень щодо витребування доказів за власною ініціативою (ч. 2 ст. 13, ч. 7 ст. 81 ЦПК України), розширенні можливостей щодо застосування до осіб заходів процесуального примусу за невиконання процесуальних обов'язків та зловживання процесуальними правами (ст. ст. 143, 148 ЦПК України), уведенням нових повноважень суду у сфері керівництва судовими витратами, зокрема можливості забезпечення та попередньої оплати судових витрат (ст. 135 ЦПК України) тощо [1, с. 78].

Проте Україна має певне підґрунтя для впровадження в реальність принципу "case management". Цивільним законодавством передбачено механізм вибору загального чи спрощеного порядку розгляду справи стороною, адже звернутися до суду із пропозицією розглянути справу у спрощеному провадженні відповідно до ч. 2 ст. 184 ЦПК України [10] має позивач, що і надає сторонам визначені повноваження щодо організації розгляду справи. Але остаточно затверджує порядок розгляду справи суд, тому говорити про "case management" не можемо.

Для ефективного розгляду справи варто забезпечити не тільки лояльну співпрацю між суддею та сторонами, але також і між сторонами спору, покласти на них певні процесуальні обов'язки. Це стосується розкриття доказів, обміну змагальними паперами, вручення судових документів тощо. Учасників процесу можна схилити до організованої взаємодії, що, ймовірно, приведе їх до пошуку більш компромісного рішення. Водночас варто враховувати, особливо в Україні, що суд має стати останньою інстанцією для захисту прав і не може застосовуватися як панацея тільки тому, що виконання судового рішення гарантоване державою й апаратом примусу [2, с. 22].

Отже, принцип "case management", або, інакше кажучи, концепція з організації розгляду справи, має забезпечити неупереджений, справедливий, а головне, ефективний та швидкий розгляд цивільної справи. Запровадження такої концепції організації розгляду справ у цивільному судочинстві є необхідним і актуальним, адже як європейські судові системи, так і українська на тепер перевантажена, характеризуються низькою економічною ефективністю, а справи розглядаються протягом тривалого строку. Україні як частині Європи варто запозичувати передовий досвід, не втрачати водночас переваг національного підходу до вирішення цивільних справ. Для початку реалізації принципу "case management" в Україні необхідно запровадити гнучку судову систему, підготувати цивільне законодавство, а саме надати «активних» повноважень і покласти відповідальність щодо організації розгляду справи як на суд, так і на сторони цивільного провадження. Україна має шанс вирішити проблеми організації розгляду справ у цивільному судочинстві шляхом наділення рівними балансуєчими повноваженнями сторони і суду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цувіна Т. Концепція "case management": зарубіжний досвід та перспективи запровадження в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 75–78. URL: http://sej.org.ua/1_2020/20.pdf (дата звернення: 16.11.2020).
2. Ізарова І., Сільвестрі Е. Принцип "case management" у цивільному судочинстві: порівняльне дослідження законодавства Італії та України. *Юридичні науки*. 2018. № 1 (106). С. 19–23. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13300/Pryntsyp_case_management_v_tsyvilnomu_sudochynstvi_porivnialne_doslidzhennia_zakonodavstva_Italii_ta_Ukrainy.pdf?sequence=3&isAllowed=y (дата звернення: 16.11.2020).
3. Кондраненкова І., Полякова А., Дяченко С. Принцип публічності судового розгляду як основа права на справедливий суд у цивільному судочинстві. *Наука Онлайн: міжнародний електронний науковий журнал*. 2019. № 12. С. 1–13. URL: <https://nauka-online.com/publications/yurisprudentsiya/2019/12/printsip-publichnosti-sudebnogo-razbiratelstva-kak-osnova-prava-na-spravedliviy-sud-v-grazhdanskomp-protseesse/> (дата звернення: 22.11.2020).
4. Andrews N. *English Civil Procedure. Fundamentals of the New Civil Justice System*. Oxford: Oxford University Press, 2003. 1184 p.
5. Van Rhee C.H. *Introduction. Judicial Case Management and Efficiency in Civil Litigation*. Oxford: Intersentia Antwerpen, 2007. P. 1–10. URL: https://www.academia.edu/16120801/Judicial_Case_Management_and_Efficiency_in_Civil_Litigation (дата звернення: 16.11.2020).
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 22.11.2020).

7. Ковальчук О., Дяченко С. Концентрація цивільного процесу як засіб забезпечення своєчасного розгляду справи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 3 (28). С. 96–100. URL: <http://pyuv.opua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/328/631>.

8. Узелац А. На шляху до європейських правил цивільного процесу: переосмислення процесуальних обов'язків. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 1 (106). С. 24–31. URL: http://www.alanuzelac.from.hr/pubs/B64_Visnik_Ukraine_Rethinking.pdf (дата звернення: 16.11.2020).

9. Ізарова І. Спільні стандарти цивільного процесу в ЄС : загальна характеристика та перспективи реалізації. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Юридичні науки*. 2018. Т. 1. С. 55–61. URL: [file:///C:/Users/%D0%AE%D0%BB%D1%8F/Desktop/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F/153110-331261-1-SM%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%AE%D0%BB%D1%8F/Desktop/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F/153110-331261-1-SM%20(1).pdf) (дата звернення: 22.11.2020).

10. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618–IV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 18.11.2020).